

РЕПУБЛИКА СРПСКА
МИНИСТАРСТВО ПРОСВЈЕТЕ И КУЛТУРЕ
РЕПУБЛИЧКИ ПЕДАГОШКИ ЗАВОД

Бања Лука, Милоша Обилића 39, Бања Лука, тел/факс: 051/430-110, 051/430-100 e-mail: pedagoski.zavod@rpz-rs.org <http://www.rpz-rs.org>; Приједор, Мајора М.Тепића 1, тел/факс: 052/233-580, e-mail: pedagoski.zavodpd@rpz-rs.org; Бијељина, Светог Саве 24, тел/факс: 055/210-678, 206-554, e-mail: pedagoski.zavodbn@rpz-rs.org; Добој, Краља Драгутина 14, тел/факс: 053/241-203, 206-510, e-mail: pedagoski.zavoddo@rpz-rs.org; Фоча, Цара Душана бб, тел/факс: 058/210-390, e-mail: pedagoski.zavodfo@rpz-rs.org

Број: 07/2.03/031.2.614- 89/13
Датум: 25.12. 2013. године

Инспектор-просвјетни
савјетник за: **РАЗРЕДНУ НАСТАВУ**
Име и презиме: **ГОРДАНА ПОПАДИЋ**

**АНАЛИЗА ОРГАНИЗАЦИЈЕ И РЕАЛИЗАЦИЈЕ
ДОПУНСКЕ, ДОДАТНЕ И ФАКУЛТАТИВНЕ НАСТАВЕ
ЗА УЧЕНИКЕ ОД 2. ДО 5.РАЗРЕДА ОСНОВНИХ ШКОЛА
РЕГИЈЕ ДОБОЈ**

Циљ

Утврђивање и сагледавање постојећег стања у погледу организације и реализације осталих облика непосредног васпитно-образовног рада са ученица од 2. до 5.разреда основне школе тј. допунске, додатне и факултативне наставе у одјељењима разредне наставе.

Задаци

- Утврдити, на основу мишљења наставника разредне наставе и педагога, постоје ли услови за организацију и реализацију допунске, додатне и факултативне наставе ученика у одјељењима разредне наставе.
- Сагледати постојеће начине организације допунске, додатне и факултативне наставе
- Идентификовати начине планирања, програмирања и припремања наставника за реализацију допунске наставе, додатне наставе и факултативне наставе.
- Утврдити степен реализације допунске, додатне и факултативне наставе у складу са Годишњим програмима рада школа
- Идентификовати потешкоће у организацији и реализацији допунске, додатне и факултативне наставе, као и разлоге за то, у одјељењима од 2. до 5.разреда.
- Утврдити мишљење наставника разредне наставе и педагога о мјерама које треба предузети за ефикаснију и квалитетнију реализацију допунске, додатне и факултативне наставе у разредној настави.

Узорак и вријеме провођења истраживања

Планом истраживања предвиђено је учешће педагога из 35 основних школа, те 144 или 20% наставника разредне наставе од укупног броја наставника са Регије Добој. Избор наставника за анкетирање био је усмјерен и условљен планом истраживања који је предвидио оријентациони број наставника по школама. За школе до 10 одјељења разредне наставе(РН) по 2 наставника

разредне nastave; за школе од 11 до 20 одјељења РН по 4 наставника разредне nastave, те за школе преко 20 одјељења РН по 6 наставника разредне nastave.

Школске 2012/13. године на Регији Добој, према подацима из ГПРШ-а, има: 9 или 25,71% школа до 10 одјељења РН, 15 или 42,85% школа од 11 до 20 одјељења РН, 6 или 17,14% школа од 21 до 30 одјељења РН и 5 или 14,28% школа преко 30 одјељења разредне nastave.

Истраживањем су били обухваћени педагози и наставници из 31 основне школе са Регије Добој. Податке нису доставиле школе: „Алекса Шантић“ Вукосавље, „Петар П.Његош“ Теслић, „Иво Андрић“ Ђулићи и „Петар Кочић“ Угодновић. Податке је доставило 28 или 80 % педагога, те 138 или 95,83% наставника разредне nastave од планираног узорка.

Анкетирање је проведено електронском комуникацијом крајем школске 2012/13. године, током јуна и јула мјесеца. Допис директорима основних школа Регије Добој и инструменти истраживања достављени су електронском поштом 25. јуна 2013. године. Рок за доставу попуњених упитника био је 10. јули 2013. године. До 20. јула 2013. године достављени су подаци из 31 основне школе (28 педагога и 138 наставника разредне nastave).

Одређени подаци о реализацији осталих облика непосредног васпитно-образовног рада са ученицима у одјељењима разредне nastave су прикупљени и током стручно-педагошког надзора и увида у рад наставника школске 2012/13. године и почетком школске 2013/14. године.

Методe

Током истраживања кориштена је метода анкетања, посматрања, отворени интервју, те метода анализе педагошке документације. Метода посматрања, отвореног интервјуа и анализе педагошке документације примјењене су током стручно-педагошког надзора и увида у рад наставника у одјељењима разредне nastave основних школа Регије Добој. Метода анкетања је кориштена за педагоге и наставнике разредне nastave Регије Добој. Статистичка обрада података била је у виду израчунавања фреквенције учесталости појединих испитиваних појава, те проценат заступљености одређених варијабли и параметара.

Инструменти

Приликом анкетања кориштени су упитници: „Упитник за педагоге основних школа“ (ДДФП-13) и „Упитник за наставнике разредне nastave о допунској, додатној и факултативној настави“ (ДДФРН-13). Упитник се састојао од дијела који се односи на опште податке о педагозима и наставницима (стручна спрема, године стажа, разред у којем реализују наставне садржаје), те дио који се односи на планирање, припремање, организацију и реализацију допунске, додатне и факултативне nastave, као и потешкоће у реализацији ових облика nastave, услова за извођење, опремљеност наставним средствима.

Структура анкетираних наставника и педагога

Према стручној спреми наставника, структура анкетираних наставника разредне nastave је: 3,62% магистара разредне nastave, 80,43% професора разредне nastave, 15,21% наставника разредне nastave са вишом и 0,72 % наставника са средњом стручном спремом. Од укупног броја анкетираних наставника, 59,42% њих има до десет година радног искуства у просвјети, 27,53% од 11 до 20 година стажа, 6,52% од 21 до 30 година, те 6,52% наставника има од 31 до 40 година рада у настави. Подаци о томе у којим разредима анкетирани наставници реализују наставне садржаје указују да око 16% наставника изводи наставу у одјељењима од 2. до 5. разреда, око 3 % наставника реализује наставне садржаје у првом разреду, те 29% анкетираних наставника изводи наставу у комбинованом одјељењу.

За структуру анкетираних педагога можемо констатовати да се ради о 96,43% педагога са високом стручном спремом, те 3,57% педагога има завршен специјалистички студиј. По 14,28% педагога има од 11 до 20 година и од 21 до 30 година радног искуства, док 71,42 % педагога има до 10 година радног искуства на пословима школског педагога.

Допунска, додатна и факултативна настава-дефинисање појмова и законски оквир

Допунска, додатна и продужна настава су новијег поријекла, а у литератури се често помињу и као интервентна настава. За допунску и продужну наставу можемо рећи да се заиста ради о интервентној настави, док се то не може тврдити и за додатну наставу. Законом о основном образовању и васпитању предвиђена је организација допунске и додатне nastave („Службени гласник РС“ број 74/08, 71/09 и 104/11), а организација факултативне nastave је предвиђена у склопу организације проширених програма које свака школа може организовати у оквиру својих

могућностима (члан 47). Упутство о организовању проширеног програма („Службени гласник РС“ број 81/12) регулише, између осталог, основне претпоставке за организовање факултативне наставе. Према овом Упутству ученици на добровољној основи бирају предмет за који се организује **факултативна настава** у зависности од склоности и интересовања. **Допунска настава**, према законским прописима, организује се за ученике који нису овладали очекиваним исходима у настави одређеног предмета током школске/наставне године. Ученику којем није било омогућено похађање допунске наставе, наставник не може предложити, а одјељењско вијеће утврдити негативну оцјену (члан 49). Ову законску одредницу у пракси је понекад тешко испоштовати. Правилником о норми непосредног рада са ученицима наставника и стручних сарадника, у оквиру 40-часовне радне седмице у основној школи („Службени гласник РС“ број 5/09) предвиђено је да наставник разредне наставе може имати један или два часа осталих облика непосредног васпитно-образовног рада са ученицима, који се обавља путем: допунске наставе, додатне наставе, факултативне наставе, припремне наставе и секција. Уколико почетком школске године, наставник нема задужења за допунску наставу, у пракси се ријетко током године врши корекција Рјешења о 40-часовној радној седмици.

Према Уредби о педагошким стандардима и нормативима за основно образовање и васпитање („Службени гласник РС“ број 51/11, 19/12 77/12) непосредан васпитно-образовни рад са ученицима обухвата: редовну наставу, изборну наставу, допунску наставу, додатну наставу, припремну наставу, рад у секцијама, час васпитног рада са одјељењском заједницом и друге ваннаставне активности у складу са садржајима прописаним наставним планом и програмом. Обим, садржај и реализација ваннаставних активности зависи од организације наставног процеса у школи. У овој Уредби под осталим облицима непосредног васпитно-образовног рада у члану 17. наводе се: допунска и додатна настава, рад у секцијама и час васпитног рада са одјељењском заједницом.

Дневно оптерећење ученика се регулише распоредом часова. У току радне седмице ученици могу бити оптерећени редовном, додатном и допунском наставом и часом ВРОЗ-а равномјерно распоређених седмично.

Према члану 11. Уредбе о педагошким стандардима и нормативима за основно образовање и васпитање „додатна и допунска настава организује се за групу од 8 до 15 ученика“. Примјена овог става члана 11. није увијек могућа у пракси, поготово када су у питању допунска и додатна настава. Да ли то значи да треба имати 8 ученика да би могли организовати један од ових облика рада? Уколико се вратимо на то да се допунска настава организује за ученике који нису остварили исходе учења одређеног предмета, те да ученику не можемо закључити негативну оцјену уколико му није омогућена допунска настава, онда је један ученик довољан за организацију допунске наставе.

Допунска настава

Организација наставног рада са ученицима који не показују задовољавајући успјех у настави, па им је потребна помоћ, дефинише се као допунска настава. У Педагошком речнику се наводи да су главни облици допунске наставе: „ давање и израда специјалних допунских задатака ради увежбавања; допунски наставни рад с онима који поједине партије градива нису схватили или нису били у школи кад су се оне обрађивале (дужа болест и сл.); индивидуалне консултације.“¹⁾

Допунска настава се организује за слабе ученике из свих наставних предмета у разредној настави, те изводи се током цијеле наставне године. Извођење допунске наставе треба да буде по утврђеном распореду у границама расположивог времена и наставне енергије ученика. Према Ђорђу Лекићу „ основни методички критеријуми за организацију допунске наставе су успех и индивидуалне одлике ученика чије образовање и васпитање треба допунити.“²⁾ Садржаји рада методички се утврђују према потреби ученика, које свакако не можемо предвидјети у неком дужем временском периоду.

Допунска настава се везује уз редовну наставу, за оне ученике којима иде теже савладавање наставних садржаја и остварење исхода учења. Одлуку о увођењу допунске наставе доноси Наставничко вијеће, као стручни орган. Утврђивањем 40-часовне радне седмице наставници разредне наставе имају задужење за 1 до 2 часа допунске наставе, зависно од процјене самог наставника.

¹⁾ Педагошки речник 1А-Н, Институт за педагошка истраживања, Београд, 1967. година, стр. 245

²⁾ Ђорђе Лекић: Методика разредне наставе, Просвети преглед, Београд, 1997. године, стр. 14;

Наставници су дужни да реализацију часова допунске наставе евидентирају у одјељењским књигама, а у складу са Правилником о норми непосредног рада са ученицима наставника и стручних сарадника, у оквиру 40-часовне радне седмице у основној школи. Дневник рада допунске наставе води се у складу са Правилником о садржају и начину вођења документације и евиденције и обрасцима јавних исправа у основној школи („Службени гласник РС“ број 66/13). Подаци који се евидентирају у Дневнику рада требали би бити допуна подацима у одјељењској књизи, а не поновно евидентирање садржаја рада са часова допунске наставе. Више простора у Дневнику рада је требало оставити за припрему наставе, те запажања о напредовању и постигнућима ученика.

Додатна настава

Додатна настава је дефинисана као „специјални облик наставе, организован за оне ученике који испољавају посебно интересовање и наклоност за поједина предметна подручја у циљу да им се омогући, за време редовног школовања, проширивање и продубљивање знања преко оквира предвиђених наставним програмом.“³⁾

Додатна настава је увијек требала бити организована за ученике који имају потребу и интерес за проширивањем знања одређеног наставног предмета или области, те који испољавају изразитије способности за поједине наставне и научне области и предмете. Основни дидактички критеријуми за организацију овог облика рада је испољено интересовање и наглашена способност ученика за одређене наставне садржаје. Ученици су у оквиру ове наставе продубљеније савладавали садржаје него што је то предвиђено редовним наставним програмом, а своје испољене способности су брже развијали. Некада је било прописано да се додатна настава организује са ученицима од 4., данас би то био 5.разред, до 8.разреда, данашњег 9.разреда. Прописи из области образовања, који данас важе у Републици Српској, нису прецизно прописали од када се може организовати додатна настава. Према Закону о основном образовању и васпитању школа је дужна да организује идентификацију, образовање, праћење и подстицање надарених и талентованих ученика, те организује додатни рад према њиховим склоностима, способностима и интересима (члан 48). Дневник рада додатне наставе наставници су обавезни водити, те евидентирати часове додатне наставе у одјељењској књизи.

Факултативна настава

Уредбом о педагошким стандардима и нормативима за основно образовање и васпитање факултативна настава дефинисана је као „флексибилан облик диференциране наставе богат и разноврстан по облицима и садржају, а организује се на основу посебно исказаних интересовања ученика у складу са кадровским и материјалним могућностима школе.“(члан 11 г.) Нормативима је предвиђено да за овај облик наставе група броји од 18 до 30 ученика, а као оптималан, величина групе сматра се група од 24 ученика. У Упутству о организовању проширеног програма стоји да величина групе у факултативној настави зависи од исказаних интересовања и просторних могућности школе, без нагласка да су итекако важне кадровске и материјалне могућности школе. Програм факултативне наставе усваја Наставничко вијеће, али нигдје нема назнака ко је одговоран за израду програма и на основу којег документа. Школа води евиденцију о реализацији факултативне наставе тј. Дневник рада факултативне наставе у складу са Правилником о садржају и начину вођења документације и евиденције и обрасцима јавних исправа у основној школи. Факултативну наставу похађају ученици за вријеме трајања наставе у одређеној школској години. Нигдје није прецизирано, да ли се факултативна настава изводи једну или више година и од чега зависи колико ће временски трајати реализација одређених програма факултативне наставе. Према подацима које смо добили факултативна настава се не организује за ученике од 2. до 5.разреда у основним школама Регије Добој.

Планирање и програмирање допунске, додатне и факултативне наставе

Планирање и програмирање рада **допунске наставе** наставници врше, на годишњем нивоу и нешто мање на оперативном нивоу. Интересантно је да преко 60% педагога тврди да наставници разредне наставе имају годишњи план и програм рада за допунску наставу, у већој мјери или у потпуности.

³⁾ Педагошки речник 1А-Н, Институт за педагошка истраживања, Београд, 1967. година, стр. 235

Преко 60% наставника разредне nastave потврђује да врши годишње планирање и програмирање рада допунске nastave, док око 30% наставника не врши планирање за овај облик рада на годишњем нивоу.

Наставници су као слабости организације допунске nastave истакли и годишње програмирање и вођење евиденције о реализацији. Имајући у виду да се допунска настава реализује за ученике који не остварују исходе учења у одређеним наставним областима, те да је увијек имала интервентни карактер, како је могуће вршити планирање на годишњем нивоу. Како планирати да ће ученици испољити потешкоће у савладавању баш одређеног наставног садржаја тј. да неће успјети остварити исходе учења.

Планирање рада допунске nastave треба вршити за краћи временски период. **Оперативно планирање**, мјесечно или седмично, је једино оправдано. Интересантно је да 53 % педагога тврди, да није присутно или је присутно у мањој мјери, да наставници имају оперативне планове. Са оваквом тврђом се сложило и 36% анкетираних наставника. Оперативне планове и програме рада за допунску наставу има 59% наставника разредне nastave.

Према мишљењу 21% анкетираних педагога, наставници немају **припреме за часове допунске**, 46% педагога сматра да наставници у мањој мјери имају припреме за овај облик наставног рада, док 32% педагога тврди да, у већој мјери или у потпуности, наставници пишу припреме за часове допунске nastave. „Имам припреме за часове допунске nastave, у већој мјери или у потпуности,“ рекло је 59% наставника, док је 36 % рекло да их нема или има у мањој мјери.

Када говоримо о **припреми дидактичког материјала** и средстава која омогућавају поштовање индивидуалних разлика код ученика, у оквиру допунске nastave, 85 % педагога и анкетираних наставника тврди да је то присутно. Према добијеним подацима 12% наставника и 14% педагога мисли да није присутно поштовање принципа индивидуализације у овом виду nastave.

Да се часови допунске nastave одвијају осмишљено путем **диференцираних задатака**, у већој мјери или у потпуности, тврди 78 % педагога, док је 14% педагога мишљења да је то у мањој мјери присутно. Висок проценат наставника, чак 89% анкетираних, тврди да часове допунске nastave реализује примијењујући диференциране задатке. На контролно питање о припреми истих задатака за ученике који су укључени на допунску наставу, 36% наставника тврди да то није присутно, 31% наставника сматра да је то у мањој мјери присутно, док 19% наставника сматра да је то присутно у већој мјери. Оно што је интересантно, да приликом стручно-педагошког надзора и увида у рад наставника, те увида у документацију о планирању и припремању допунске nastave, скоро нити један наставник разредне nastave није имао доказе да је примијењивао диференциране задатке за овај облик наставног рада. Током периода истраживања, 2013.године, извршено је око 40 непосредних увида у рад наставника који су реализовали допунску наставу.

Годишњи план и програм рада за **додатну наставу** наставници имају, у већој мјери или у потпуности, тврди 35 % педагога и 27% анкетираних наставника. **Оперативно планирање** за додатну наставу, није присутно или је присутно у мањој мјери, тврди 28% анкетираних педагога и наставника. Оперативне планове за овај облик nastave наставници имају, потврђује 21% наставника и 25 % педагога.

Диференцирани задаци у додатној настави се, у већој мјери и у потпуности, примијењују, према мишљењу 54 % анкетираних педагога и 40% наставника. Није присутна или нису сигурни да се примијењују диференцирани задаци у додатној настави тврди 14% педагога. Преко 11% наставника је устврдило да није присутна примјена диференцираних задатака.

Када говоримо о припреми дидактичког материјала и средстава која омогућавају поштовање индивидуалних разлика код ученика, у оквиру додатне nastave, 43 % педагога и 31% наставника сматра да је ово присутно у већој мјери или у потпуности.

Припремање у виду писаних припрема за додатну наставу, присутно је у већој мјери или у потпуности, тврди 32% педагога и 21% анкетираних наставника. Није занемарљив проценат анкетираних педагога и наставника, око 26% њих, који тврди да није присутно или је присутно у мањој мјери, припремање наставника за овај облик рада.

Организација и реализација осталих облика в/о рада са ученицима

Допунска и додатна настава, према мишљењу 92% педагога и 66 % наставника, се реализује непосредно последице часова редовне nastave. Нису усклађене тврдње педагога и наставника када су устврдили да се часови ових облика рада реализују прије часова редовне nastave, али само за одјељења друге смјене. Да је то тако тврди 27% анкетираних наставника и чак 57% педагога.

Организација часова допунске и додатне наставе, прије часова редовне наставе без обзира на смјену, је присутна према мишљењу 9,42% наставника, док педагози нису потврдили ову тврдњу. За извођење ових облика рада према тврдњама 92% педагога користе се учионице разредно-предметне наставе, те да не постоје посебни простори за ове намјене. Исто је потврдило и 89 % наставника, а око 9% наставника је рекло да немају простор-учионицу за извођење допунске, додатне или факултативне наставе.

Годишњим програмом рада школе за сваку школску годину се планира организација осталих облика непосредног васпитно-образовног рада са ученицима, те задужења наставника разредне наставе у оквиру 40-часовне радне седмице за ову врсту наставе. Подаци до којих смо дошли указују да је **најзаступљенија допунска настава**, много мање додатна наставе и **скоро никако факултативна настава**. Преко 96 % педагога потврђује планирање реализације допунске наставе у другом, трећем и четвртном разреду, те нешто мање у петом разреду. За додатну наставу, 9 или 32% педагога је рекло да је планирана додатна настава првенствено за ученике 4. и 5.разреда, те у по двије школе и за ученике другог и трећег разреда. Из свих одговора наставника разредне наставе и педагога може се закључити да постоји нејасноћа у погледу факултативне наставе. Овај облик наставе, који познају наши законски прописима, у пракси није присутан. Факултативна настава често се поистовјећује са слободним активностима тј. секцијама или пак са додатном наставом.

Анкетирани педагози и наставници разредне наставе су потврдили да се допунска настава најчешће организује из: математике, српског језика, босанског језика, природе и друштва, те познавања друштва. Додатна настава је организована из математике и српског језика, што је на неки начин условљено организацијом такмичења ученика 5.разреда из ових предмета.

Када анализирамо **степен реализације допунске наставе** током године, 73% наставника и 71% педагога, тврди да 91 до 100% планираних часова допунске се реализује. Сложили су се и у проценту реализације од 81 до 90% часова допунске наставе рекло је по 7% наставника и педагога. Да је реализација часова допунске наставе, само 50% од планираног, тврди 3,5% педагога и 9,4% наставника.

Процент реализованих часова **додатне наставе** је много мањи, па тако 21% педагога и 13,7% наставника тврди да су у потпуности реализовани часови овог облика рада у претходним годинама. Од укупног броја планираних часова додатне наставе током године се реализује само око 50% часова устврдило је око 7% анкетираних наставника и педагога. Један од разлога за тако низак степен реализације се крије у томе, да послије учешћа на такмичењима већина наставника више не држи часове додатне наставе. Ово поставља дилему да ли је додатна настава организована да ученици проширују своја знања и развијају своје способности или само ради учешћа на такмичењима.

Идентификацију ученика за допунску наставу према мишљењу 81,88% наставника разредне наставе врше сами наставници, а исто мисли и 71,42% педагога. Негдје око 10% анкетираних наставника ипак је изрекло тврдњу да у идентификацији ученика за допунску наставу учествује и педагог школе, а чак 21% педагога тврди исто.

Што се тиче идентификације ученика за додатну наставу око 18% наставника и педагога сложило се да то врше сами наставници, а учешће педагога у идентификацији изрекло је 7% анкетираних педагога и само 2% анкетираних наставника. Само 1 или 0,7% наставника препознаје да осим наставника и педагога, родитељ ученика треба да учествује на неки начин у процесу идентификације.

Педагози су, на основу својих увида у рад наставника, њих 50% тврди да се часови допунске наставе изводе класично, ученици раде задатке, а наставници контролишу, док 39% педагога сматра да је то присутно у мањој мјери. Припрема истих задатака за све ученике, укључене на допунску или додатну наставу, у већој мјери или у потпуности је присутна тврди 28% педагога, 35% сматра да је то присутно у мањој мјери, 7% није сигурно колико је то присутно, док 25 % педагога сматра да наставници не припремају исте задатке за све ученике. Према мишљењу 28% педагога часови **допунске и додатне наставе**, у већој мјери, се **изводе са доста импровизације**, 57% педагога сматра да је импровизација присутна у мањој мјери, док 10 % анкетираних педагог тврди да не постоји импровизација у извођењу осталих облика непосредног рада са ученицима.

Свој став, средства и садржаје према сваком ученику, у оквиру допунске и додатне наставе, подешава 74% наставника, док број оних који то чине у мањој мјери или нису сигурни да то чине је 4 или 2,87% наставника. Према мишљењу 75% анкетираних педагога, у већој мјери или у потпуности, наставници подешавају свој став, средства и садржаје према сваком ученику, мада 21% педагога сматра да је то присутно у мањој мјери.

Предности и слабости реализације допунске наставе

Интересантно је да постоје опречни ставови за неке предности и слабости организације и реализације допунске наставе. Непосредна организација допунске наставе након часова редовне наставе најчешће је идентификована као слабост, али један број наставника види у томе предност, јер са ученицима настављају рад и утврђују садржаје са редовних часова непосредно после њих. Извођење допунске наставе прије часова редовне наставе даје значајне ефекте према мишљењу многих наставника. Велика већина наставника се сложила да су предности: индивидуалан и индивидуализиран рад са ученицима, рад у малим групама помаже бољем схватању и разумевању наставних садржаја и могућност посвећивања више времена сваком ученику, повећање самопоуздања ученика, напредовање ученика и развој радних навика, превазилажење недостатака у знању ученика који спорије и теже уче, ученици су опуштенији, комуникативнији, траже објашњења. Педагози школа су дошли углавном до истих закључака када су у питању предности допунске наставе, наводим неке од њих: „бољи индивидуални приступ сваком ученику, индивидуализација садржаја, темпа учења, поступака и пружања помоћи ученицима, активирање и подстицање ученика, развијање одговорности ученика, више времена за понављање и вјежбање, изводи се по потреби, развој самодисциплине код ученика, посвећеност ученику, позитивнија емоционална клима на часу.

Слабости организације допунске наставе, од стране наставника, идентификоване су у виду: „недостатак простора за рад, реализација часова после редовне наставе, умор, издвојеност и незаинтересованост ученика, веће оптерећење дневно и седмично појединих ученика нижих разреда, стварање стереотипа код ученика и код родитеља да мање вриједе уколико похађају допунску наставу, немогућност извођења часова допунске наставе прије редовне наставе, часови допунске у већој мјери се тешко уклапају у распоред часова комбинованог одјељења, недостатак дидактичког материјала, час допунске ученици доживљавају као казну, мали број часова, учитељу треба више времена за припрему диференцираних задатака.“

Педагози су се углавном сложили са наставницима, када су у питању слабости организације и реализације допунске наставе, али су идентификовали и слабости које наставници нису нагласили, а то је: „немотивисаност наставника, недовољна припремљеност наставника за овај вид наставе, импровизовано извођење допунске наставе, немогућност организовања допунске за ученике путнике у неким школама, често се ради фронтално са ученицима, предрасуде код ученика и родитеља о допунској настави.“ Посебно је истакнуто да Правилник о норми непосредног рада са ученицима наставника и стручних сарадника, у оквиру 40-часовне радне седмице у основној школи, онемогућава учитељима који изводе наставу у 5. разреду, извођење било којих осталих облика непосредног рада са ученицима.

Предности и слабости реализације додатне наставе

Као **позитивну страну** организације и реализације додатне наставе наставници разредне наставе и педагози су истакли: „више посвећености надареним ученицима, проширивање и продубљивање наставних садржаја, могућност бржег напредовања ученика, подстицање и развијање стваралачких способности и креативности, могућност задовољавања унутрашњих потреба за знањем изван оквира НПП-а предвиђеног за просјечне ученике, поштовање индивидуалних разлика, обухваћеност виших нивоа исхода учења, припрема за такмичења и развијање такмичарског духа.“ Ставови наставника и педагога, када су у питању **слабости додатне** наставе, такође су усаглашени, огледају се у сљедећим тврдњама: „недостатак дидактичког материјала, преоптерећеност ученика седмичним бројем часова, мали број часова за реализацију садржаја додатне наставе, нема адекватне литературе за рад, реализација часова непосредно после редовне наставе, укључивање само одличних ученика, без обзира на развијене склоности и интересовања, немотивисаност ученика и наставника.“ Мишљење неких наставника, типа „Често се мијењају правила о разредима који се такмиче, те су наставници и ученици деморалисани.“ указује да се не води рачуна о исказаним интересовањима и развијеним склоностима ученика за неку наставну или научну област, него да су основни мотиви за организацију додатне наставе, припрема и учење на такмичењима, те постизање резултата. Наставници разредне наставе који реализују наставне садржаје у 4. или 5.разреду немају много простора за извођење додатне наставе. Њихово оптерећење редовном наставом, од 19 и 20 часова, са по 2 часа за ВРОЗ, не оставља им могућност осим за 1 или чак ниједан час допунске, а да не говоримо о додатној настави.

Интересантни су подаци о проблемима и тешкоћама у вези са организацијом додатне наставе, у неким ранијим периодима (1976.године), и тада су најчешћи проблеми били: „недостатак школског простора и средстава; преоптерећеност ученика; мали избор ученика; припреме даровитиох ученика за различита школска и међуопштинска такмичења; обухвата само ученика који имају претензију да буду носиоци диплома за изузетан успјех; преоптерећеност наставника; недостатак посебних програмских садржаја; непознавање методологије, садржаја и концепције рада; рад наставника у више смјена.“⁴⁾

Приједлози за побољшање организације допунске и додатне наставе

Отклањањем свих слабости које су присутне, и које су идентификоване у организацији и реализацији допунске и додатне наставе, представљају уствари приједлоге за побољшање ових облика рада у организационом смислу. Сви анкетирани се слажу да планирање и програмирање ових облика рада представља основу за даљи рад. Наставници су посебно нагласили да годишње планирање рада допунске наставе не доприноси њеном квалитетнијем извођењу, те да је неопходно овај облик рада организовати према указаној потреби. Ово отвара могућности да поједини ученици повремено буду обухваћени овим обликом наставног рада. Неопходност примјене диференцираних задатака, примјена различитих облика и метода рада, те повећање броја часова допунске наставе према потреби, допринијело би бољим ефектима и резултатима. Педагози су истакли и потребу освештавања ученика и родитеља о томе да допунска настава није казна, у чему се и наставници разредне наставе слажу. Постоје и идеје ангажовања одличних ученика, у виду вршњачке едукације, да помогну ученицима који не остварују исходе учења одређене наставне области.

За додатну наставу било би неопходно, према мишљењу наставника разредне наставе и педагога, имати оријентационе програме за одређене наставне предмете и разреде, који би били понуђени од стране Републичког педагошког завода и Министарства просвјете и културе Републике Српске. Стручну помоћ у изради програма рада додатне наставе наставници очекују од стручне службе школе и просвјетних савјетника. Обезбјеђивање већег броја часова за додатну наставу, је један од приједлога наставника и педагога, који захтијева и промјену Правилника о 40-часовној радној седмици наставника. Примјена иновативних модела рада, разноврсних метода и средстава рада, обезбјеђивање литературе за рад ученика и наставника, стварање услова у погледу простора и времена извођења додатне наставе сигурно ће подићи квалитет реализације овог облика рада на виши ниво у свакој школи.

ЗАКЉУЧЦИ

- Истраживањем о организацији и реализацији допунске, додатне и факултативне наставе у одјељењима разредне наставе обухваћено је 138 или 95,83 % од планираног броја наставника разредне наставе, што је око 20% наставника разредне наставе на Регији Добој, те 80% педагога добојске регије. У истраживању су учествовали наставници разредне наставе и педагози из 31 или 88,57% основних школа Регије Добој.
- Највећи проценат анкетираних наставника и педагога има високу стручну спрему тј. 80,43% су професори разредне наставе и 96,43% професори педагогије или дипломирани педагози. Од укупног броја анкетираних педагога и наставника разредне наставе, 59,42% наставника и 71,42% педагога, имају до 10 година радног искуства.
- Са ученицима од 2. до 5. разреда се организују остали облици непосредног васпитно-образовног рада, а најзаступљенија је допунска настава. Преко 96 % педагога потврђује да се допунска настава реализује за ученике другог, трећег и четвртог разреда, те нешто мање и за ученике петог разреда. Реализација допунске наставе најчешћа је из: српског језика, босанског језика, математике, природе и друштва, те познавања друштва.
- Додатна настава најчешће се организује за ученике 4. или 5. разреда из српског језика и математике, потврдило је 32% анкетираних педагога. Може се слободно рећи да је основни разлог за то, организација такмичења за ученике тих разреда од стране РПЗ-а.

⁴⁾ Босилка Ђорђевић: Додатни рад ученика основне школе, Институт за педагошка истраживања, Београд, 1977.година, стр.8;

- Према Закону о основном образовању и васпитању школа је дужна да организује идентификацију, образовање, праћење и подстицање надарених и талентованих ученика, те организује додатни рад према њиховим склоностима, способностима и интересима. Прописи из области образовања, који данас важе у Републици Српској, нису прецизно прописали од када се може организовати додатна настава.
- Факултативна настава за ученике у одјељењима разредне наставе није организована готово нити у једној школи. Неки вид факултативне наставе организован је у пар школа, али су обухваћени програмски садржаји више се односили на додатну наставу или секцију.
- Одлуку о увођењу допунске, додатне и факултативне наставе доноси Наставничко вијеће, као и усвајање програма додатне и факултативне наставе. Одговорност за израду програма рада додатне наставе за сада је на самим наставницима разредне наставе.
- Идентификацију ученика за допунску наставу, према мишљењу 81,88% анкетираних наставника и 71,42% педагога, врше сами наставници. Учешће педагога у процесу идентификације ученика за допунску наставу потврђује 10% анкетираних наставника и 21% педагога.
- У идентификацији ученика за додатну наставу, учествују сами наставници, сложило се по 18% наставника и педагога. Учешће педагога у процесу идентификације ученика за овај облик рада потврђује 7% педагога и само 2% анкетираних наставника.
- Планирање и програмирање рада допунске наставе наставници врше на годишњем, и нешто мање, на оперативном нивоу. Преко 60% педагога, и исто толико наставника разредне наставе, тврди да имају годишњи план и програм рада допунске наставе, док 30% наставника не врши планирање на годишњем нивоу. Већина наставника се слаже да годишњи планови и програми, са наведеним наставним темама и бројем часова за сваку тему, нису функционални и не одражавају стварне потребе.
- Оперативно планирање, мјесечно или седмично, као једино оправдано и функционално, према мишљењу 53% педагога и 36% анкетираних наставника, није присутно или је присутно у мањој мјери.
- Припремање наставника за часове допунске наставе, у виду писаних припрема, у већој мјери или у потпуности, потврђује 32% педагога и 59% наставника. Наставници немају припреме за допунску наставу тврди 21% педагога и 36% анкетираних наставника.
- Припремање дидактичког материјала и средстава, која омогућавају поштовање индивидуалних разлика код ученика, у оквиру допунске наставе, потврђује 85 % педагога и анкетираних наставника.
- Годишњи план и програм рада за додатну наставу наставници имају, у већој мјери или у потпуности, тврди 35 % педагога и 27% анкетираних наставника.
- Оперативно планирање за додатну наставу, није присутно или је присутно у мањој мјери, тврди 28% анкетираних педагога и наставника. Оперативне планове за овај облик наставе наставници имају, потврђује 21% наставника и 25 % педагога.
- Припремање у виду писаних припрема за додатну наставу, присутно је у већој мјери или у потпуности, тврди 32% педагога и 21% анкетираних наставника. Није занемарљив проценат анкетираних педагога и наставника, око 26% њих, који тврде да није присутно или је присутно у мањој мјери, припремање наставника за овај облик рада.
- Када говоримо о припреми дидактичког материјала и средстава која омогућавају поштовање индивидуалних разлика код ученика, у оквиру додатне наставе, 43 % педагога и 31% наставника сматра да је ово присутно у већој мјери или у потпуности.
- Часови допунске наставе одвијају се осмишљено путем диференцираних задатака, у већој мјери или у потпуности, тврди 78 % педагога, док је 14% педагога мишљења да је то у мањој мјери присутно. Висок проценат наставника, чак 89% анкетираних, тврди да часове допунске наставе реализује примјењујући диференциране задатке.
- Диференцирани задаци у додатној настави се, у већој мјери или у потпуности, примјењују, према мишљењу 54 % анкетираних педагога и 40% наставника. Преко 11% наставника је устврдило да није присутна примјена диференцираних задатака.

- Приликом стручно-педагошког надзора и увида у рад наставника, те увида у документацију о планирању и припремању допунске и додатне наставе, скоро нити један наставник разредне наставе није имао доказе да је примијењивао диференциране задатке за ове облике наставног рада. Током периода истраживања, 2013.године, извршено је око 40 непосредних увида у рад наставника који су реализовали допунску или додатну наставу.
- Допунска и додатна настава, према мишљењу 92% педагога и 66% наставника, се реализује непосредно послје часова редовне наставе. Организацију часова ових облика рада, прије часова редовне наставе, без обзира на смјену, потврдило је 9% наставника, док ово нису потврдили педагози.
- Степен реализације допунске наставе током године је од 91 до 100% планираних часова тврди 73% педагога и 71% наставника разредне наставе.
- Степен реализације планираног фонда часова додатне наставе у највећој мјери је условљен и постигнутим резултатима на одређеним нивоима такмичења. Ученици који се не пласирају на више нивое, општински и регионални ниво, престају похађати додатну наставу. То је још један доказ да основни мотив за организацију овог облика рада није исказана способност и надареност за одређену наставну област, него мотив за учешће на такмичењима и постизање одређених резултата.
- На основу увида у рад наставника, 50% анкетираних педагога тврди да се у већој мјери часови допунске и додатне наставе изводе класично, ученици раде задатке, а наставници контролишу, док 39% педагога сматра да је то присутно у мањој мјери.
- Не постоји импровизација у извођењу осталих облика непосредног рада са ученицима устврдило је 10% анкетираних педагога, 57% њих сматра да је импровизација присутна у мањој мјери, али 28% педагога тврди да је у већој мјери присутна импровизација на часовима допунске и додатне наставе.
- Свој став, средства и садржаје према сваком ученику, у оквиру допунске и додатне наставе, подешава 74% наставника, а исто тврди и 75% анкетираних педагога.
- Педагози школа и наставници разредне наставе су дошли углавном до истих закључака када су у питању предности допунске наставе, као што су: „бољи индивидуални приступ сваком ученику, индивидуализација садржаја, темпа учења, поступака и пружања помоћи ученицима, активирање и подстицање ученика, развијање одговорности ученика, више времена за понављање и вјежбање, изводи се по потреби, развој самодисциплине код ученика, посвећеност ученику, позитивнија емоционална клима на часу.“
- Према мишљењу наставника слабости организације допунске наставе су: „недостатак простора за рад, реализација часова послје редовне наставе, умор, издвојеност и незаинтересованост ученика, веће оптерећење дневно и седмично појединих ученика нижих разреда, стварање стереотипа код ученика и код родитеља да мање вриједи уколико похађају допунску наставу, немогућност извођења часова допунске наставе прије редовне наставе, часови допунске у већој мјери се тешко уклапају у распоред часова комбинованог одјељења, недостатак дидактичког материјала, час допунске ученици доживљавају као казну, мали број часова, учитељу треба више времена за припрему диференцираних задатака.“
- Педагози су се углавном сложили са наставницима, када су у питању слабости организације и реализације допунске наставе, али су идентификовали и слабости које наставници нису нагласили, а то је: „немотивисаност наставника, недовољна припремљеност наставника за овај вид наставе, импровизовано извођење допунске наставе, немогућност организовања допунске за ученике путнике у неким школама, често се ради фронтално са ученицима, предрасуде код ученика и родитеља о допунској настави.“
- Као позитивну страну организације и реализације додатне наставе наставници разредне наставе и педагози су истакли: „више посвећености надареним ученицима, могућност бржег напредовања ученика, подстицање и развијање стваралачких способности и креативности, могућност задовољавања унутрашњих потреба за знањем изван оквира НПП-а предвиђеног за просјечне ученике, поштовање индивидуалних разлика, обухваћеност виших нивоа исхода учења, припрема за такмичења и развијање такмичарског духа.“
- Ставови наставника и педагога, када су у питању слабости додатне наставе, такође су усаглашени, а то су: „недостатак дидактичког материјала, преоптерећеност ученика

седмичним бројем часова, мали број часова за реализацију садржаја додатне наставе, нема адекватне литературе за рад, реализација часова непосредно после редовне наставе, укључивање само одличних ученика, без обзира на развијене склоности и интересовања, немотивисаност ученика и наставника.“

- Посебно је истакнуто да Правилник о норми непосредног рада са ученицима наставника и стручних сарадника, у оквиру 40-часовне радне седмице у основној школи, онемогућава учитељима који изводе наставу у 5. разреду, извођење било којих осталих облика непосредног рада са ученицима.
- Отклањањем свих слабости које су присутне, и које су идентификоване у организацији и реализацији допунске и додатне наставе, представљају уствари приједлоге за побољшање ових облика рада у организационом смислу.

ПРЕПОРУКЕ ЗА УНАПРЕЂИВАЊЕ РАДА

- Школе треба да врше идентификацију ученика који испољавају развијеније способности и склоности за одређену наставну област, па тек у складу са тим да планирају организацију додатне наставе. Организација такмичења ученика из одређеног наставног предмета не треба и не може да буде основа за формирање група ученика за додатну наставу у разредној настави.
- Процес идентификације ученика за додатну наставу треба вршити на крају текуће наставне године за наредну наставну годину. Реализација часова додатне наставе је неопходна током цијеле наставне године, без обзира на учешће ученика на такмичењима.
- У складу са приједлозима наставника разредне наставе, размотрити могућност израде оријентационих програма за додатну наставу одређених наставних предмета и разреда.
- Потребно је сачинити прецизнија упутства за организацију и реализацију факултативне наставе за ученике у разредној настави.
- Организација допунске наставе треба да се врши према потреби тј. тек кад се утврди да ученици не остварују исходе учења. У складу са тим планирање и програмирање овог облика рада треба бити оперативно и функционално, за краћи временски период, мјесец или седмицу, а никако на годишњем нивоу.
- Неопходна је допуна Правилника о норми непосредног рада са ученицима наставника и стручних сарадника, у оквиру 40-часовне радне седмице у основној школи, а која се односи на допунску наставу и могућност корекција Рјешења о 40-часовној радној седмици током године.
- Размотрити могућност корекције Правилника о норми непосредног рада са ученицима наставника и стручних сарадника, у оквиру 40-часовне радне седмице у основној школи у дијелу који се односи на норму наставника разредне наставе четвртог и петог разреда. Важећи Правилник наведеним наставницима тренутно не оставља довољно простора за извођење осталих облика непосредног рада са ученицима.
- Потребно је извршити измјене у Уредби о педагошким стандардима и нормативима за основно образовање и васпитање, чланова који регулишу питање допунске и додатне наставе. С обзиром да се допунска настава може, треба и мора организовати и за само једног ученика који не остварује исходе учења неке наставне области, не може бити ограничења у погледу броја ученика у групи тј. доње границе од 8 ученика.
- Ускладити законске прописе, када је у питању вођење евиденције допунске и додатне наставе тј. Правилник о норми непосредног рада са ученицима наставника и стручних сарадника, у оквиру 40-часовне радне седмице у основној школи и Правилник о садржају и начину вођења документације и евиденције и обрасцима јавних исправа у основној школи.
- Испитати могућност обезбјеђивања намјенског простора у школама за реализацију осталих облика рада са ученицима, те опремање школа потребним наставним средствима, дидактичким материјалима, стручном литературом за ефикасније извођење ових облика рада.
- Планирати и реализовати одговарајућа предавања за наставнике разредне наставе, током групног савјетодавно-инструктивног рада просвјетних савјетника за разредну наставу, на тему: „Планирање, програмирање и реализација допунске, додатне и факултативне наставе“.

Литература:

1. Босилка Ђорђевић: Додатни рад ученика основне школе, Институт за педагошка истраживања, Београд, 1977.година;
2. Ђорђе Лекић: Методика разредне наставе, Просвети преглед, Београд, 1997.године;
3. Закон о основном образовању и васпитању, „Службени гласник РС“ број 74/08, 71/09 и 104/11;
4. Педагошки речник 1 А-Н , Институт за педагошка истраживања, Београд, 1967. година;
5. Правилником о норми непосредног рада са ученицима наставника и стручних сарадника, у оквиру 40-часовне радне седмице у основној школи, „Службени гласник РС“ број 5/09;
6. Правилником о садржају и начину вођења документације и евиденције и обрасцима јавних исправа у основној школи, „Службени гласник РС“ број 66/13;
7. Уредба о педагошким стандардима и нормативима за основно образовање и васпитање, „Службени гласник РС“ број 51/11, 19/12 77/12;
8. Упутство о организовању проширеног програма, „Службени гласник РС“ број 81/12;

Инспектор-просвјетни савјетник за РН:

Гордана Ђопадић